

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

Jeden z siedmiu rękopisów, znalezionych w pierwszej grocie opodal osiedla Qumran, zawiera kilkadziesiąt utworów wzorowanych na biblijnych psalmach. Pierwszy wydawca, Eliezer L. Sukenik, nadał mu hebrajską nazwę *Hodajot*, ponieważ wiele z zawartych tam pieśni zaczyna się od słów *'odeka 'adonaj*, „dziękuję Ci, Panie”. Przyjęła się też angielska nazwa *Hymns*, gdyż utwory te przypominają kanoniczne pieśni dziękczynne. Po śmierci Sukenika opracowane przez niego teksty wydał w wersji angielskiej jego syn, Y. Yadin, wraz z uczniem Sukenika, N. Avigadem¹.

Pomimo znacznego uszkodzenia zwoju, udało się ustalić, że składał się on siedmiu kart skórzanych, z których każda liczyła cztery kolumny tekstu. Całość kompozycji, opublikowanej ostatecznie w roku 2009, obejmowała ponad trzydzieści utworów. Brakujące fragmenty uzupełniono częściowo na podstawie mniejszej kopii z groty pierwszej, oraz sześciu innych, znalezionych w stanie szczątkowym

¹ E.L. SUKENIK (red.), *The Dead Sea Scrolls of the Hebrew University. Plates and Transcriptions*, Jerusalem 1955.

w grocie czwartej². Obie kopie znalezione w grocie pierwszej datuje się na koniec pierwszego wieku przed Chr., natomiast pozostałe rękopisy są jeszcze starsze. Stąd wniosek, że zbiór *Hymnów Dziękczynnych* musiał powstać w II wieku przed Chr., jeszcze przed powstaniem osiedla sekty w Qumran³.

Znacznie trudniejszą do rozstrzygnięcia jest kwestia autorstwa całej kolekcji *Hymnów*. Najczęściej uważa się, że przynajmniej środkową część zwoju (kol. 9–19) skomponował sam Nauczyciel Sprawiedliwości. Hymny te bowiem odznaczają się wydziwkiem autobiograficznym, a zawarte w nich aluzje potwierdzają to, co wiemy o Nauczycielu z pism własnych sekty⁴. Nie da się jednak udowodnić tej tezy. Opisy zawarte w *Hymnach* trudno odnosić do konkretnych sytuacji z życia autora (czy autorów), skoro treść tych utworów ma w dużej mierze zabarwienie eschatologiczne i apokaliptyczne⁵.

Nie do końca jest także wyjaśniona rola *Hymnów* w życiu wspólnoty qumrańskiej. Mogły być one śpiewane w liturgii, chociaż w *Hymnach* przeważa zaimek „ja” (około 50 razy), podczas gdy liturgia zwykła kierować swe modlitwy do Boga w drugiej osobie l.mn. („my”)⁶. Stąd przypuszczenie, że uczestnicy liturgii qumrańskiej utożsamiali się podczas modlitwy ze swym Nauczycielem⁷. Jeszcze inni sądzą, że *Hymny* pełniły ważną rolę w osobistej formacji członków sekty⁸. Niezależnie od tego, jak rozumieć rolę *Hymnów* w życiu wspólnoty, wyraźny jest ich charakter medytacyjny. Widać to zwłaszcza we fragmentach

² H. STEGEMANN, E.M. SCHULLER (red.), *Qumran Cave 1.III: 1QHodayot^a, with Incorporation of 1QHodayot^b and 4QHodayot^{a-f}*, Discoveries in the Judaean Desert 40, Oxford 2009.

³ Dokładny opis rękopisów oraz ich datację przedstawia P. DEC, *Zwój Hymnów Dziękczynnych z Qumran (1QHodayot^a). Rekonstrukcja – przekład – komentarz*, Teksty z Pustyni Judzkiej 2, Kraków – Mogilany 2017, s. 7–14.

⁴ Chodzi tu zwłaszcza o komentarz do Habakuka (1QpHab) i tzw. Dokument Damasceniński (CD). Taki pogląd wyrażał już J.P. HYATT, *The View of Man in the Qumran Hodayot*, *New Testament Studies* 2 (1955–1956), s. 277.

⁵ Zob. B.P. KITTEL, *The Hymns of Qumran: Translation and Commentary*, Society of Biblical Literature Dissertation Series 40, Missoula 1981, s. 10.

⁶ J. BECKER, *Das Heil Gottes: Heils- und Sündenbegriffe in den Qumrantexten und in Neuen Testament*, Göttingen 1964, s. 54.

⁷ Tak S. HOLM-NIELSEN, *Hodayot: Psalm from Qumran*, *Acta Theologica Danica* 2, Aarhus 1960, s. 332–348; J. CARMIGNAC, *Les Hymnes*, w: J. CARMIGNAC, P. GUILBERT (red.), *Les textes de Qumran I*, Paris 1961, s. 134–135; J. MAIER, K. SCHUBERT, *Die Qumran-Essener*, München 1973, s. 193.

⁸ Zob. D. FLUSSER, *Psalm, Hymns and Prayers*, w: M.E. STONE (red.), *Jewish Writings of the Second Temple Period*, Assen 1984, s. 566.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

wielbiących Boga (18,10-12; 20,14-18), w dziękczynieniu za ocalenie z rąk złoczyńców (10,33-38; 13,7-15), w poczuciu własnej nędzy (9,23-27), czy też w radości z poznania prawdy Bożej (15,29-34)⁹.

Przechodząc do ukazania roli aniołów w zbiorze *Hodayot*, trzeba najpierw podkreślić, że chodzi tu o teksty poetyckie, które w odróżnieniu od dokumentów prawnych domagają się interpretacji właściwej temu gatunkowi¹⁰. Nasze analizy obejmą tylko te spośród *Hymnów*, które wprost wymieniają aniołów i ich funkcje¹¹. Chodzi o siedem tekstów, które zachowały się w zwoju 1QH^a w formie wystarczająco czytelnej, bez konieczności odwoływania się do koniektur. Są to następujące psalmy, licząc w kolejności zapisu w Zwoju: 9,6-41; 11,20-37; 13,22-14,41; 15,29-36; 17,36-18,14; 18,16-19,5; 19,6-17. Wszystkie wymienione tu psalmy należą do centralnej części Zwoju, której autorstwo przypisuje się dziś założycielowi Zrzeszenia, który w innych pismach sekty zwany jest Nauczycielem Sprawiedliwości¹². Na koniec zajmiemy się pokrótce kilkoma hymnami z ostatniej części Zwoju 1QH^a (kol. 24–26), które zawierają słownictwo przygotowane przez Mistrza.

Uczestnictwo we wspólnocie aniołów (1QH^a 11,20-37; 19,6-17)

Zacznijmy ten przegląd od analizy treści kolumny 11 (w wydaniu Sukenika była to kol. trzecia *Zwoju Hymnów*). Mieści się w niej bowiem zwięzły wykaz tematów związanych z zadaniami aniołów wobec społeczności wierzących.

⁹ Numeracja *Hymnów* według najnowszej edycji tekstu: U. DAHMEN, *Die Loblieder (Hodayot) aus Qumran. Hebräisch mit masoretischer Punktation und deutscher Übersetzung, Einführung und Anmerkungen*, Stuttgart 2019.

¹⁰ Zwrócili na to uwagę już pierwsi badacze tych tekstów; zob. J. JEREMIAS, *Der Lehrer der Gerechtigkeit*, Göttingen 1963, s. 168–180; H.-W. KUHN, *Enderwartung und gegenwärtiges Hell. Untersuchungen zu den Gemeindeliedern von Qumran*, Göttingen 1966, s. 16–33.

¹¹ Wprowadzenie w angelologię syro-palestyńską zob. L.K. HANDY, *Among the Host of Heaven. The Syro-Palestinian Pantheon as Bureaucracy*, Winona Lake 1994; por. D. IWAŃSKI, *Skąd się wzięły anioły?*, w: W. CHROSTOWSKI (red.), „Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy”, *Rozprawy i Studia Biblijne* 29, Warszawa 2007, s. 410–420.

¹² Zob. H. STEGEMANN, *The Number of Psalms in 1QHodayot^a and Some of Their Sections*, w: E.G. CHAZON (red.), *Liturgical Perspectives: Prayer and Poetry in Light of the Dead Sea Scrolls*, Leiden 2003, *Studies on the Texts of the Desert of Judah* 48, s. 191–234.

Angelologię qumrańską opracował dogłębnie M.J. Davidson, zestawiają ją z tradycją henochiczną¹³. Będziemy się do tej solidnej monografii odwoływać w trakcie prezentacji poszczególnych *Hymnów* zawartych w 1QH^a.

Davidson, w oparciu o ustalenia Bonnie Kittel¹⁴, dzieli omawiany hymn na pięć części, poprzedzonych strofą wstępną. Wprowadzenie (11,20-22a), podobnie jak jest to w innych *Hymnach* qumrańskich, podaje streszczenie całego utworu. Autor, utożsamiany z Nauczycielem Sprawiedliwości, dziękuje Bogu za ocalenie go z zagłady i wyniesienie „ku wiecznej wyżynie”. Ta zbawcza interwencja Boga pozwala żywić nadzieję, że śmiertelny człowiek może uczestniczyć w „wiecznej radzie” (*sod ’olam*).

Wyjaśnienie tego zagadkowego terminu nastąpi w dalszych strofach hymnu. Strofa pierwsza (11,22b-24) wyraża radość autora z powodu oczyszczenia, które pozwala mu „stawić się na stanowisku wraz z wojskiem świętych (*caba’ god’szim*) i wejść na zgromadzenie synów niebios (*’edat b^ene szamajim*)”. Następną zwrotka (11,25-26) przedstawia nędzną sytuację człowieka, który jest tylko „naczyniem glinianym”, dzielącym los z niegodziwcami. Świadomość własnej nędzy kieruje z kolei (11,27-29) jego myśl ku sieciom, zastawionym przez grzeszników. Ten obraz wreszcie wyzwala wizję ostatecznej walki z mocami zła (11,30-35a). Końcowa strofa (11,35b-37) ukazuje ostateczne zwycięstwo sił wiernych Bogu: „Zastępy niebios wydają okrzyki, chwieją się i drżą odwieczne fundamenty. A wojna bohaterów niebiańskich rozprzestrzenia się po świecie, aż do zupełnej zagłady”.

Treścią całego utworu jest więc definitywne zwycięstwo Boga nad mocami wroga (Belial, Abaddon). Osobiste udręki autora zostały tu wpisane w kontekst walki eschatologicznej, która zakończy się wiecznym tryumfem Boga. Słownictwo użyte w psalmie wskazuje na ostateczną walkę, w którą zaangażowany jest autor utworu. Przykładem może być słowo *goral*, „los”, trzykrotnie występujące w pieśni (11,13.26.28). Judaizm ówczesny używał tego pojęcia w kontekście eschatologicznego zbawienia¹⁵. Aluzje do osobistych doświadczeń Nauczyciela występują tylko w pierwszej części utworu; dalsza jego treść rozszerza perspektywę na cały kosmos i na ostateczne rozstrzygnięcie jego losów.

¹³ M.J. DAVIDSON, *Angels at Qumran. A Comparative Study of 1 Enoch 1-36, 72-108 and Sectarian Writings from Qumran*, Journal for the Study of the Pseudepigrapha Supplement Series 11, Sheffield 1993.

¹⁴ *Hymns*, s. 56–59.

¹⁵ Zob. H.-W. KUHN, *Enderwartung*, s. 73–75.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

Inny hymn mówi o szczególnej relacji Nauczyciela z aniołami. Mieści się on w pierwszej części kolumny 19 (1QH^a 19,6-17). Zakończenie hymnu używa na ich określenie dwóch ciekawych pojęć: „trwałe wojsko” (*caba’ad*) oraz „[wieczne] duchy” (*ruchot*)¹⁶. Bóg postąpił cudownie ze swym wiernym czcicielem, który na początku (19,6) określił siebie jako „proch” (*afar*) i „gliniane naczynie” (*jecer chemar*). Autor dziękuje więc Bogu za objawienie mu „tajemnicy swej prawdy” (*sod’amitt^ekah*), wyrażonej w „cudownych dziełach” (*ma’ase pil’ekah*). Wielbi Go za przebaczenie i wszelkie łaski. Dalsza sekcja hymnu (19,13b-17) zawiera ważną naukę o roli aniołów w życiu osobistym i wspólnotowym.

Belial i zbuntowani aniołowie (1QH^a 11,20-37; 1QH^a 13,22-14,41)

Tłumacze mają trudności w dokładnym oddaniu czasów użytych w opisie walki ostatecznej. Collins wysuwa jednak przypuszczenie, że słownictwo eschatologiczne tego hymnu jest celowo dwuznaczne; odnosi się bowiem zarazem do przeszłych i obecnych doświadczeń autora, jak i do eschatologicznej przyszłości¹⁷. Uwagi te okażą się przydatne przy interpretacji odniesień do „Beliala”. W Starym Testamencie był to rzeczownik pospolity, oznaczający „bezużyteczność, złość”¹⁸. Pisma qumrańskie jednak odnoszą go często do wodza złych aniołów, którzy sprzeciwili się Bogu i walczą z Księciem światła, Michałem¹⁹.

W naszym hymnie termin ten pojawia się trzykrotnie. Zwrot „potoki Beliala” występuje najpierw dwukrotnie w eschatologicznym kontekście strofy czwartej (11,30.33), gdzie bardziej właściwe wydaje się znaczenie imienia własnego. Natomiast ostatnia strofa mówi o „zastępach niebios” (*ceba’ ha-szama^jim*), które

¹⁶ W tekście występuje forma *status constr. ruche*, co dowodzi, że po tym słowie musiało nastąpić bliższe określenie „duchów”; Lohse uzupełnia w nawiasie *da’at*, „wiedzy”, a Dahmen – *olam*, „wieczne”.

¹⁷ J.J. COLLINS, *Patterns on Eschatology at Qumran*, w: B. HALPERN, J.D. LEVENSON (red.), *Traditions in Transformation: Turning Points in Biblical Faith*, Winona Lake 1981, s. 351–375.

¹⁸ Zob. L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. STAMM (red.), *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. I, red. nauk. wydania polskiego P. DEC, Warszawa 2001, s. 127.

¹⁹ P. VON DER OSTEN-SACKEN, *Gott und Belial: Traditionsgeschichtliche Untersuchungen zum Dualismus in den Texten aus Qumran*, Studien zur Umwelt des Neuen Testaments 6, Göttingen 1969, s. 74–76.

w ostatecznej walce pokonają moce piekielne. Mowa tu o eschatologicznej bitwie, szczegółowo opisanej w *Zwoju Wojny*. Tu również termin *belija'al* odnosi się do anioła, który przewodzi mocom złego. Stary Testament ukazuje „zastępy niebios”, które bronią Elizeusza (2 Krl 6,17) czy Judę Machabeusza (2 Mch 10,29n) przeciw nieprzyjaciółom. Zwrot *ceba' ha-szamajim* może oznaczać w Biblii zarówno armię Izraela (1 Sm 17,45), jak też aniołów na służbie Bożej (1 Krl 22,19), czy wreszcie ciała niebieskie (Pwt 4,19; 17,3). W *Hymnach* z Qumran odnosi się on do aniołów, walczących po stronie Boga²⁰.

Opis armii anielskiej został rozwinięty w zakończeniu hymnu. „A wojna bohaterów niebiańskich rozprzestrzenia się po świecie”, gdyż „była odwiecznie postanowiona” (1QH^a 11,36n). Uwzględniając wojenny kontekst poprzednich strof, możemy również zwrot *l'kol belija'al* (linia 29) odnieść do anioła Beliala: „(nastaje) czas zapalczywości na wszelkiego Beliala”. Chodzi tu zapewne o wszystkich jego sprzymierzeńców, nie tylko anielskich, ale i ludzkich²¹.

W dalszym *Hymnie* (1QH^a 13,22-14,41), do którego wkrótce wrócimy, pojawia się trzykrotnie słowo *belija'al* (13,28,41; 14,24). W dwóch pierwszych przypadkach słowo to jest zapewne imieniem własnym anioła, który przewodzi siłom zła²², podobnie jak było to w 1QH^a 11,20-37. Trzeci z tekstów (14,24) nie jest już tak jasny. Zwrot *jo'ec belija'al* można tu rozumieć jako „planujący zło”; również początek kolumny 15 daje możliwość interpretacji słowa *belija'al* w sposób odmienny. Dwuznaczność tego terminu może wskazywać, że *Hymny* pochodzą z wczesnego okresu życia sekty, gdy jeszcze słowo to nie było imieniem anioła przewrotności, Beliala. Dopiero późniejsze pisma sekty (1QS, 1QM) rozwinęły doktrynę zła osobowego. Możliwe też, że autor *Hymnów* celowo używał tego pojęcia w sposób ambiwalentny.

Na koniec trzeba wspomnieć dwukrotne użycie terminu *belija'al* na początku zbioru pieśni Nauczyciela, w pierwszym i drugim psalmie (1QH^a 10,18,24). Pierwszy z nich zawiera skargę na osobistych wrogów Mistrza Sprawiedliwości. Ich zamysły nazywa on „intrygami Beliala” (10,18), co można też rozumieć

²⁰ Por. 1QM 12,1.7n.: „[Wojownicy] wojska anielskiego zaliczają do naszych sprzymierzeńców”.

²¹ Tak przekłada tę frazę P. DEC, *Zwój Hymnów Dziękczynnych*, s. 149. Por. J. CARMIGNAC, *Les Hymnes*, s. 201 przyp. 27.

²² Tak czyni większość przekładów (Dupont-Sommer, Vermes, Lohse, Maier-Schubert). Natomiast Delcor nie używa nazwy własnej; uważa on, że personifikacja zła nie występuje w *Hymnach*. Podobnego zdania jest H.W. HUPPENBAUER, *Der Mensch zwischen zwei Welten der Dualismus der Texte vom Qumran (Höhle I) und der Damaskusfragmente. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Evangeliums*, Zürich 1959, s. 73.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

bezosobowo, jako „bezużyteczne zamysły”. Drugi psalm Nauczyciela nazywa wprost przeciwników „zgrają kłamców, zgromadzeniem Beliala” (10,24). Tu również chodzi nie tyle o imię własne zbuntowanego anioła, co raczej „wspólnotę bezużyteczną” (*‘adat belija’al*).

Wróćmy jeszcze do początkowej strofy analizowanego hymnu:

Ducha przewrotnego oczyściłeś z wielkiej winy, aby stawił się na stanowisku wraz z wojskiem świętych i mógł wejść na zgromadzenie synów niebios. Ty wyznaczasz człowiekowi wieczny los wraz z duchami wiedzy... (11,22-23).

Autor wyraża tu radość z powodu obdarzenia go możliwością udziału we wspólnotcie aniołów. Podobnie, jak w innych tekstach sekty, są oni określani trzema terminami: „wojsko świętych”, „synowie nieba” oraz „duchy wiedzy”. Wiedza anielska to ważny temat „Księgi Czuwających” (1 Hen 6–11)²³. Użycie tutaj zwrotu „duchy wiedzy” paralelnie do „synów nieba” wskazuje jednoznacznie na byty anielskie. Bóg włączył autora hymnu we wspólnotę aniołów, aby sławił Jego imię w radosnym zgromadzeniu” (*b’jachad*: 11,24). Zgromadzenie członków sekty daje więc udział we wspólnotcie aniołów, zwłaszcza w kontekście liturgii (por. 1QS 11,5-9).

Nauczyciel Sprawiedliwości stał się zatem członkiem „wiecznej rady”, pomimo, że jest tylko „prochem”. Został ocalony od zagłady w Szeolu i wyniesiony ku „wiecznej wyżynie” (*l’rom ‘olam*). Cały ten hymn świadczy o jakiejś wierze wspólnoty z Qumran w nieśmiertelność duszy²⁴. Pojęcie zmartwychwstania nie jest tu jeszcze wyraźne. Mimo to autor cieszy się z przynależności do wspólnoty aniołów. Nickelsburg stwierdził już pół wieku temu, że „błogosławieństwo *eschatonu* było już realne dla autora, (który) w tym hymnie dziękuje za fakt eschatologicznego ocalenia”²⁵. Sekta z Qumran nie oddziela jeszcze duszy od ciała, lecz wiara w zmartwychwstanie nie podlega dyskusji. Nauczyciel wyraża tu radość z zapoczątkowania życia wiecznego poprzez udział we wspólnotcie aniołów.

²³ Zob. R. RUBINKIEWICZ, *Eschatologia Hen 9–11 a Nowy Testament*, Lublin 1984.

²⁴ Wiarę esseńczyków w nieśmiertelność duszy potwierdza już JÓZEF FLAWIUSZ (Flav. Ioseph. *Bell.* 2,154). Szczegółową analizę dokumentów z Qumran tekstów przeprowadził E. PUECH, *La croyance des Esséniens en la vie future: immortalité, résurrection, vie éternelle?*, Paris 1993.

²⁵ G.W.E. NICKELSBURG, *Resurrection, Immortality and Eternal Life in Intertestamental Judaism*, Harvard Theological Studies 26, Cambridge 1972, s. 153–154.

Aniołowie Obecności i cudowni Wojownicy (1QH^a 13,22-14,41)

Inny ważny tekst, dotyczący podjętej tematyki, zaczyna się w połowie kolumny trzynastej i zajmuje całą następną kolumnę zwoju 1QH^a. Początek perykopy wyznacza tytuł *baruk 'atta*, „błogosławiony jesteś, Panie”, a następny tytuł pojawia się dopiero w kol. 15,9 (*'odeka'adonaj*). Początek kolumny 15 możemy jednak pominąć w naszych analizach, gdyż nie wnosi on nowych elementów do nauki o aniołach.

a. „Aniołowie Oblicza”

We wprowadzeniu (13,22-24) autor dziękuje Bogu za to, że nie został opuszczony w nieszczęściu. Pierwsza strofa hymnu (13,25-27) zawiera skargę Nauczyciela na przyjaciół, którzy go zawiedli. Członkowie „przymierza”, należący do „jego rady”, zdradzili go i opuścili w momencie największej próby. Dalsze strofy (13,28-41) akcentują osobiste cierpienia autora w obliczu zdrady najbliższych przyjaciół. Początek kolumny 14 przynosi refleksję nad Bożą pomocą, jaka spotkała autora w sytuacji kryzysu (14,5-7). Dziękuje on Bogu za „resztę Jego dziedzictwa” (14,11). Należy ona do Boga razem „z aniołami Oblicza” (14,16) i stanowi „wieczną uprawę” (14,18). Zakończenie hymnu wraca do tematu niewiernych przyjaciół. Zdradzili oni Boga (14,21-25), w którym Nauczyciel złożył całą nadzieję (14,26-31). Na koniec autor wyraża ufność, że Bóg dokona wkrótce sądu i pokona swych przeciwników (14,32-38).

Pośród błogosławieństw, jakie wymienia autor hymnu (14,12-21), wylicza on także fakt, że lud Boży uczestniczy w dziedzictwie „aniołów Oblicza” (14,16). Wbrew większości tłumaczy, którzy umieszczają ten fakt w czasie przeszłym (*h^abi'otah*)²⁶, Lohse używa tu czasu teraźniejszego²⁷, a Vermes – przyszłego²⁸. Zgodnie z nauką sekty, wyrażoną w *Hodajot* (11,23) i w innych dokumentach (1QS 11,7-9; 1QSa 2,8-9; CD 15,15-17; 1QM 7,6), uczestnictwo w liturgii

²⁶ Ostatnio U. DAHMEN, *Die Lobliedern (Hodajot) aus Qumran*, Stuttgart 2019, s. 57 („du hast gebracht”); podobnie P. MUCHOWSKI, *Rękopisy znad Morza Martwego*, Kraków 2000², s. 74 („przyniosłeś”).

²⁷ E. LOHSE, *Die Texte aus Qumran*, München 1971², s. 135. Podobnie P. DEC, *Zwój Hymnów Dziękczynnych*, s. 153 („wprowadzasz”).

²⁸ G. VERMES (red.), *The Dead Sea Scrolls in English*, Harmondsworth 1975², s. 169n. Podobnie W. TYLOCH, *Rękopisy z Qumran*, Warszawa 1997, s. 288 („wprowadzisz”).

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

anielskiej jest doświadczeniem wybranych już na tym świecie²⁹, a nie dopiero w świecie przyszłym.

Aniołowie Oblicza (*mal'ake panim*) to ci, którzy pełnią służbę przed Bogiem w niebie. W literaturze z Qumran spotykamy ich już w *Regule Błogosławieństw* (1QSb 4,25-26). W biblijnej Księdze Tobiasza (12,15) Rafał przedstawia się jako „jeden z siedmiu aniołów, którzy stoją w pogotowiu i wchodzą przed majestat Pański”. Podobną myśl wyraża 1 Hen 40,1-10, wymieniając czterech archaniołów. Także apokryfy palestyńskie przedstawiają aniołów Oblicza na wzór ministrów królewskich, którzy mają bezpośredni dostęp do Boga³⁰. Sama idea wywodzi się z Iz 63,9: „To nie jakiś wysłannik lub anioł, lecz Jego Oblicze ich wybawiło”.

W omawianym hymnie (14,16) Nauczyciel mówi o wspólnocie z „aniołami Oblicza”, którzy w liturgii dają wierzącym dostęp do samego Boga. Sekta, jako dziedzictwo Boże, uczestniczy więc „bezpośrednio” (*en melic*) w życiu tych aniołów³¹. Jeśli słowo *melic* oznacza tu „pośrednika” (jak w Hi 33,23), to w hymnie zawarta jest myśl o ściślejszej więzi członków sekty z aniołami, którzy pełnią swą posługę bezpośrednio przed obliczem Boga. Następny werset (14,17) jest zbyt fragmentaryczny, by mógł wyjaśnić, na czym polega ta zażyłość ludzi z aniołami.

b. „Cudowni Wojownicy”

Wracając do początku tego długiego hymnu, zauważamy niezwykle określenie aniołów jako „cudownych Wojowników” (*gibborim pele*), będących na służbie Boga (1QH^a 13,23). Wyrażenie to ma zmniejszyć dystans dzielący autora od wszechmocnego Boga. Tekst niewątpliwie nawiązuje tu do Ps 103,21 mówiącego o „zastępach sług Pana, pełniących Jego wolę”. Stary Testament często mówi o służebnej roli aniołów względem Boga, nigdy jednak nie nazywa ich wojownikami. Pojęcie to pojawia się natomiast w literaturze sekty z Qumran, zarówno w *Hymnach Dziękczynnych* (1QH^a 11,36n; 16,12; 18,36n), jak i w *Pieśniach Szabatowych* (4Q402 1,4; 4Q403 1 I 21n; 4Q405 13,5)³². Także

²⁹ H.W. KUHN (*Enderwartung*, s. 66–70) podaje więcej analogii z *Hodajot* w ekskursie: „Die Gemeinschaft mit den Engeln in den Qumrantext”.

³⁰ Jub 1,27.29; 2,1.18; 15,27; 31,14; TestLewi 3,4-8; TestJud 25,2.

³¹ Tak tłumaczy ten zwrot już M. MANSOOR, *Thanksgiving Hymns*, Studies on the Texts of the Desert of Judah 3, Leiden 1961, s. 143; por. J. CARMIGNAC, *Les Hymnes*, s. 221 przyp. 57.

³² Zob. P. ZDUN, *Pieśni Ofiary Szabatowej z Qumran i Masady*, Kraków 1996, s. 46.

Zwój Wojny mówi w opisie przygotowań do ostatecznej bitwy z poganami: „Boscy mocarze przepasują się do walki, a oddziały świętych gromadzą się na dzień [...] (1QM 15,14n)³³. Aniołowie są tu przedstawieni jako silniejsi od ludzi, a zarazem zależni od Boga, któremu służą.

W tym miejscu wypada wspomnieć podobne określenie aniołów, obecne w innym hymnie (1QH^a 16,5-17,36). Jest to jedyne odniesienie do aniołów w tym długim hymnie. Ponieważ zaś pojawia się ono w pierwszej jego części, nie ma tu potrzeby zajmować się całą kompozycją. Tematem całego psalmu jest Boże błogosławieństwo dla Nauczyciela, który sam stał się błogosławieństwem dla swych zwolenników. Autor mówi na początku psalmu, że Bóg umieścił go na pustyni, „przy źródle wody”. Dzięki obfitości źródlanej wody wystają wokół niego, w trwałej plantacji „drzewa życia”, jak nazywa on swoich uczniów³⁴. Inni jednak nie uznali tej „świętej odrośli”, której Bóg strzeże „przez silnych wojowników, przez duchy świętości” (16,12-13).

Obraz ten nawiązuje do rajskiego ogrodu, strzeżonego przez cherubinów (Rdz 3,24). Woda życia jest niedostępna dla tych, którzy nie rozpoznali tajemnicy owej „plantacji niebios” (16,14n). Błogosławione owoce mogą z niej spożywać jedynie ci, którzy uwierzyli nauce Mistrza (16,16-20). Fragment ten stanowi kolejny przykład działania aniołów w przekazywaniu tajemnej wiedzy w łonie sekty. „Silni wojownicy” (*gibbore ko^ach*) to bowiem aniołowie; pełnią oni służbę Bogu, zapewniając Jego ludowi bezpieczeństwo i rozwój duchowy.

Inny psalm, wyrażający relację Nauczyciela z aniołami, mieści się w 1QH^a 19,6-17. Aniołowie są tu nazwani „trwałym wojskiem (*c^aba' ad*) i [wiecznymi] duchami”³⁵. Autor wyznaje, że Bóg „postąpił cudownie wobec prochu” (*apar*), jakim jest śmiertelny człowiek. Dziękuje Bogu, że dane mu było zapoznać się z „tajemniczą prawdą Boga” (*sod amitt^akah*) i pojąć Jego „cudowne dzieła” (19,7). Druga sekcja psalmu (19,13b-17) zawiera ważną naukę o aniołach.

Zaczyna się ona orzeczeniem, wyrażonym w *perfectum*: „oczyściłeś (*tihar-tah*) człowieka z grzechu przez wzgląd na Twoją chwałę”. Chodzi więc o czynność dokonaną, po której następuje pięć zdań podrzędnych, wyrażających

³³ A. TRONINA, *Reguła Zrzeszenia i inne teksty prawne z Qumran*, Kraków 2017, s. 173.

³⁴ Podobny obraz spotkamy nie tylko w *Hodajot* (14,18), ale także w *Regule Zrzeszenia* (1QS 8,5), a jeszcze wcześniej u Henocha (1 Hen 10,16; 84,6; 93,5.10).

³⁵ Tekst jest uszkodzony po st.cs. *ruche*; Lohse uzupełnia: „duchy [wiedzy]”, Dahmen: „duchy [wieczne]”.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

w bezokoliczniku cel oczyszczenia³⁶: aby wyznawca nauk Mistrza był uświęcony, zjednoczony ze świętą wspólnotą³⁷, podniesiony z prochu i przewrotności do poznania Boga; a wreszcie:

aby stawił się na miejscu przed Tobą wraz z trwałym wojskiej i [wiecznymi] duchami, aby mógł się odnowić wraz ze wszystkim, co jest i co będzie, razem z wiedzącymi w radosnym zgromadzeniu (19,16n).

„Trwałe (wieczne) wojsko” oraz „duchy” to określenia aniołów, spotykane częściej w *Hodajot*³⁸. Trudniej powiedzieć, jaki czas wyrażają ostatnie trzy zdania bezokolicznikowe³⁹. Zdanie poprzednie (19,15) mówiło o zmartwychwstaniu ludzi sprawiedliwych. Chodzi tu jednak o metaforyczne powstanie z prochu do udziału w Bożej prawdzie. Uczestnictwo w tajemnicach Boga to częsty motyw w *Hymnach* sekty⁴⁰. Dobrą ilustracją tego tematu są właśnie centralne słowa naszego psalmu (19,12-14): zrozumienie Bożych tajemnic wiąże się tu z przynależnością do sekty „synów Twojej prawdy”.

Przyłączenie się do Zrzeszenia i wtajemniczenie w naukę sekty to wydarzenia dokonane w przeszłości (np. 1QH^a 6,13; 12,6; 15,13.22-23.29-30). Bóg dokonał dla ludzkiego „prochu” rzeczy cudownych (19,6), gdy obdarzył Nauczyciela Sprawiedliwości zrozumieniem swoich tajemnic. Wynika stąd, że treść centralnego zdania tego hymnu (19,15) należy odczytywać jako czynność przeszłą⁴¹, podobnie jak odpuszczenie grzechów i przystąpienie do przymierza. Ponieważ zaś te wydarzenia są już dokonane, można przypuszczać, że także udział w liturgii anielskiej jest możliwy na ziemi. Już teraz członkowie sekty mają łączność z aniołami w niebie. Czas ostateczny już się rozpoczął, a zakończenie hymnu ukazuje go jako „odnowienie” przymierza „ze wszystkim, co jest i co będzie” (19,16).

Aniołowie są tu nazwani „wiecznym zastępem” (*s'eba' ad*). Rzeczownik *ad* w Starym Testamencie oznacza „odległy czas”, zarówno w przeszłości (Hi 20,4),

³⁶ Tak G.W.E. NICKELSBURG, *Resurrection*, s. 155.

³⁷ Czyli z członkami sekty; wyrażenie „synowie prawdy” w literaturze qumrańskiej nie odnosi się do aniołów. Zob. M.J. DAVIDSON, *Angels at Qumran*, s. 198.

³⁸ Zob. P. DEC, *Zwój Hymnów Dziękczynnych*, s. 211 i 215 (indeks słów hebrajskich).

³⁹ Zob. H.-W. KUHN, *Enderwartung*, s. 84n.

⁴⁰ Zauważył to już J. LICHT, *The Doctrine of the Thanksgiving Scroll*, *Israel Exploration Journal* 6 (1956), s. 97-99.

⁴¹ Por. 1QH^a 11,20 („wyniosłeś mnie ku wiecznej wyżynie”).

jak i w przyszłości (Prz 29,14), a nawet wieczność Boga (Iz 57,15)⁴². W *Hymnach* odnosi się on do tych, którzy są wierni Bogu i „będą utrwalieni na zawsze” (1QH^a 12,23). Bezbożność natomiast będzie „zniszczona na zawsze” (6,27). Bóg „zawsze nienawidzi nieprawości” (6,36), a „swoją sprawiedliwość ustanowił na zawsze” (16,3).

Przy tak szerokim zakresie znaczeń, należy uwzględnić kontekst tego pojęcia. *Hymn* 15,34n zawiera wyznanie: „Ty jesteś Bogiem wiecznym (*‘olam*) i wszystkie Twoje drogi ostają się po wszystkie wieki (*l^enecach n^ecachim*)”. Rzeczownik *‘ad* nie odnosi się tu do Boga, ale w poprzednim zdaniu został zastosowany do członków sekty: wspólnota utrwalona jest przed Bogiem *le‘olme ‘ad*. Autor hymnu świadomie używa tu określeń paralelnych, aby wyrazić myśl o długim czasie. Skoro Bóg nie ma końca, to także Jego wierni wyznawcy mogą mieć nadzieję na wieczne życie.

To samo wyrażenie (*le‘olme ‘ad*) pojawi się jeszcze w 1QH^a 19,28: „Usta ich będą wysławiać Twoje imię po wieczne czasy”. Także tutaj Nauczyciel zakłada, że Bóg wieczności utrwalił wspólnotę sekty i zapewnił jej nieograniczoną trwałość. Odnosząc te uwagi do wojska anielskiego (*c^eba ‘ad*), nich można wnioskować, że także aniołowie cieszą się życiem bez ograniczeń czasowych. Członkowie „wiecznej” sekty uczestniczą więc w życiu „wiecznych zastępów” anielskich (19,13). Ten sam temat poruszony był wcześniej w 1QH^a 11,22n.

Analizowany tekst (19,13) nie pozwala jednak rozumieć wieczności aniołów w tym sensie, jakoby nigdy nie byli stworzeni. Z innych tekstów sekty wynika jasno, że Bóg jest stwórcą wszystkich bytów. W tym względzie nauka *Hodajot* jest w pełni zgodna z objawieniem biblijnym. Bóg powołał do istnienia cały świat aktem swej woli, i zachowuje nad nim suwerenną władzę (np. 1QH^a 8,26; 9,9.21n; 18,3). Fraza „wieczny zastęp” (*c^eba ‘ad*) nie znaczy więc bynajmniej, że aniołowie są wieczni jak sam Bóg. Istnieją oni z woli Boga, który odwiecznie zamierzył ich aktywność (np. 1QH^a 7,27-28; 9,13-14.21-22; 18,24; 19,36; 20,34). Ta ostatnia myśl wykracza już poza objawienie biblijne⁴³.

Aniołowie w *Hymnach* są więc uważani za byty stworzone, których trwanie będzie wieczne. Członkowie sekty natomiast mieli świadomość łaski przebaczenia; uważali się za lud Boży, który także będzie trwał wiecznie, w łączności z aniołami. Analizowane teksty nie pozwalają jednak rozstrzygnąć, czy oznacza to wieczną egzystencję członków Zrzeszenia, czy tylko trwałość wspólnoty.

⁴² Zob. L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. STAMM (red.), *Wielki słownik hebrajsko-polski*, t. I, s. 736.

⁴³ Por. J. LICHT, *The Doctrine*, s. 4–5.

Władza Boga nad aniołami (1QH^a 15,29-36; 17,38-18,14)

Te dwa hymny, dotąd nie rozważane, zawierają myśl o wyższości Boga nad aniołami. W pierwszym z nich (1QH^a 15,29-36) autor dziękuje najpierw Bogu, że w swej łaskawości oświecił „przewrotne serce” poznaniem prawdy (15,29n). Następnie podkreśla wielkość Boga za pomocą trzech retorycznych pytań (15,31). Druga strofa hymnu stwierdza, że nikt („żaden duch”) nie może się ostać wobec Boga (15,32n). Jest to możliwe jedynie we wspólnocie sekty, gdyż Bóg przebacza „synom prawdy” i „umieszcza ich przed sobą po wszystkie wieki” (15,33n). Psalm kończy się ponownym stwierdzeniem o wielkości „wiecznego Boga” względem „marnego człowieka” (15,34-36).

Pierwsze z trzech retorycznych pytań brzmi: „Któż jest jak Ty pośród istot niebieskich, o Panie?” (15,31). Pytanie to zakłada wyższość Pana (*’adonaj*) ponad mieszkańcami nieba (*’elim*). Autor, świadom swej grzeszności, czuje się zaszczycony udziałem w Bożej wiedzy i znajomością Jego dzieł. Brzmienie pytania jest identyczne z zawartym w Pieśni Mojżesza (Wj 15,11: *mi kamokah be’elim JHWH*), z jedną różnicą: święty Tetragram zastąpiono tytułem Adonaj⁴⁴.

W pismach qumrańskich termin *’elim* pojawia się często, zawsze w odniesieniu do aniołów. Termin ten pojawia się paralelnie do *b’ne szamajim*, „synowie niebios” (1QH^a 23,30), innym określeniem aniołów (por. 1QH^a 11,23). *Zwój Wojny* tym samym słowem określa kilkakrotnie wojsko niebieskie w odróżnieniu od armii ziemskiej (np. 1QM 1,10n; 15,14). Nigdy w Qumran określenie *’elim* nie oznacza innych bogów w sensie politeistycznym⁴⁵. Teologia sekty zdecydowanie odrzuca taką interpretację. Mówi wprost o „wywyższeniu władzy Michała nad wszystkimi aniołami” (*’elim*: 1QM 17,7)⁴⁶. Chodzi tu zapewne o to, że anioł Michał odbiera wyższą cześć pośród mieszkańców nieba, podobnie jak Izrael pośród narodów. Sens naszego hymnu (1QH^a 15,31) jest jasny: żaden z aniołów nie może równać się z jedynym Bogiem. Jest On „Bogiem wiecznym” i ma własny dwór anielski, ale nie ma pośród nich żadnego „boga”.

⁴⁴ M. DELCOR, *Les hymnes de Qumrân (Hodayot). Texte hébreu, introduction, traduction, commentaire*, Autour de la Bible, Paris 1962, s. 196, zwraca też uwagę na podobieństwo do Ps 95,3; 96,4: imię Boże zastąpiono tam ogólnym *’elohim*.

⁴⁵ Por. S. HOLM-NIELSEN, *Hodayot*, s. 174.

⁴⁶ Przekład A. TRONINA, *Reguła Zrzeszenia i inne teksty prawne z Qumran*, s. 176.

W drugim z prezentowanych tu hymnów (17,38-18,14) Nauczyciel wyraża wdzięczność Bogu za to, że wszystko istnieje z Jego woli (17,38-18,4). Tylko On jest *esse subsistens*, podczas gdy ludzie są śmiertelni i całkowicie zależni od Stwórcy (18,5-9). Następną strofą mówi o zwierzchności Boga nad wszelkim stworzeniem. Wszystko podlega Jego władzy i nic nie może się równać z Jego potęgą (18,10-14). Któż więc może się ostać w obecności Boga? Otóż udzielił On takiej władzy autorowi hymnu, choć ten jest tylko „prochem”. Chiastyczny układ hymnu sprawia, że refleksja autora zwraca się od Boga (17,38-18,4) ku ludziom (18,5-7), następnie łącznie do Boga i ludzi (18,7-9); wreszcie ponownie do Boga (18,10-12) i do ludzi (18,13-14)⁴⁷.

Przedostatnia strofa hymnu (18,10-12) wylicza pewne przymioty Boga: „Oto Ty jesteś Władcą istot niebieskich (*'elim*), Królem dostojników (*nikbadim*), Panem wszystkich duchów i Władcą wszelkiego stworzenia”. Fragment ten akcentuje wielkość Boga w porównaniu z aniołami. Skoro słowo *'elim* oznacza w Qumran byty anielskie, to także do nich odnosi się paralelny termin *nikbadim*, poświadczony ostatnio w *Pieśniach Ofiary Szabatowej*⁴⁸. Jest to kolejny dowód, jak bogate były określenia aniołów we wspólnocie z Qumran. Gramatycznie termin ten jest imiesłowem osnowy Nif'al czasownika *kabad*, i tłumaczy się jako „zaszczyceni”. Wyraża on przekonanie członków sekty, iż aniołowie żyją w obecności Bożej „chwały” (*kabod*)⁴⁹.

Trzeci termin, użyty tutaj na określenie aniołów, to „duch” (*ru^ach*), pojęcie często używane w Qumran⁵⁰. W *Przypowieściach Henocha* (1 Hen 37–71) fraza „Pan duchów” pojawia się ponad sto razy; w Qumran najbardziej przypomina ją zwrot użyty w omawianym hymnie: „Pan wszystkich duchów” (1QH^a 18,10). Jego biblijną podstawą może być modlitwa Mojżesza (Lb 16,22; 27,16): „Panie, Boże duchów wszelkiego ciała”. W każdym razie inwokacja ta odnosi się do aniołów, a nie do ludzi.

Przytoczone słowa hymnu (1QH^a 18,10) pozwalają na podwójny wniosek. Po pierwsze, Bóg jest wyższy od aniołów, którzy zostali tu określani jako „istoty niebieskie” (*'elim*), jako „zaszczyceni” (*nikbadim*), i jako „duchy” (*ruchot*). Po

⁴⁷ Tak M.J. DAVIDSON, *Angels at Qumran*, s. 203 (za: B.P. KITTEL, *The Hymns*, s. 136–145).

⁴⁸ Zob. P. ZDUN, *Pieśni*, s. 28. Jego przekład nie dostrzegą jeszcze w tym określeniu tytułu aniołów.

⁴⁹ Por. TestJud 25,2; TestLevi 18,5. Według 1 Hen (14,22), Bóg jest „czczony i uwielbiany”. Pisma qumrańskie często odnoszą do Boga termin *kabod*, „Chwała”.

⁵⁰ Por. H. ORDON, *Pneumatologia qumrańska*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 40 (1993) 1, s. 69–78.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

drugie, aniołowie są bytami stworzonymi, skoro Bóg jest „Władcą wszelkiego stworzenia”. Przekonanie to należy do podstawowego *credo* sekty qumrańskiej.

Do przytoczonych tekstów należy dodać jeszcze dwa uszkodzone fragmenty *Hodajot*. Pierwszy z nich mieści się w kolumnie piątej (dawniej 13):

Oto są rzeczy, które przygotowałeś od pradawnych czasów, aby przez nie osądzić wszystkie swe stworzenia. (Przygotowałeś je) jeszcze przed ich stworzeniem, wraz z wojskiem Twoich duchów (*‘im s^eba’ ruchekah*) i zgromadzeniem istot niebieskich (*‘edat ’elim*) (1QH^a 5,24-25).

Uszkodzony tekst wyliczał zapewne całą hierarchię bytów stworzonych. „Wojsko duchów” to niewątpliwie aniołowie, zgodnie z pneumatologią sekty z Qumran. Są oni stworzeni przez Boga, podobnie jak cały świat widzialny.

Jeszcze bardziej uszkodzona jest kolumna 21 (dawniej liczona jako 18); zachowała się tylko jej dolna część, dziś uzupełniona przez fragment trzeci⁵¹. Czytamy tam: „[...] a zastępy wiedzy (*‘e’ba’ da’at*), aby opowiadały ciału o potężnych czynach, i o trwałych ustawach – narodzonemu z niewiasty” (1QH^a 21,9). Podobnie jak w poprzednim tekście, mowa tu o aniołach, nazwanych uprzednio „wojskiem duchów”, a w innym hymnie – „wojskiem świętych” i „duchami wiedzy” (1QH^a 11,23-24). Widać, że Nauczyciel nieustrudzenie tworzy ciągle nowe określenia aniołów, korzystając z poetyckiej formy *Hymnów*⁵².

Określenie *‘e’ba’ da’at* wskazuje na inną jeszcze funkcję aniołów, na którą zachowane teksty qumrańskie kładą mniejszy nacisk. „Wiedza” w doktrynie sekty miała wielkie znaczenie. Z przytoczonego fragmentu hymnu wynika, że zadaniem aniołów było również przekazywanie ludziom nauki objawionej. Teksty sekciarskie nie mówią jednak, w jaki sposób aniołowie mieli to czynić. Apokaliptyczne księgi Henocha kładą na to znacznie większy nacisk niż literatura qumrańska. Wyjątkiem może być aramejski apokryf o nazwie „Nowa Jerozolima”, który jednak nie powstał w łonie sekty⁵³.

Pisma powstałe w Qumran przedstawiają doktrynę sekty jako objawioną prawdę Bożą. Plan względem świata, zwany „misterium” (*raz*), należy

⁵¹ Zob. P. DEC, *Zwój Hymnów Dziękczynnych*, s. 67.

⁵² Odmianą terminologię spotykamy w liturgicznych *Pieśniach Ofiary Szabatowej*, zob. P. ZDUN, *Pieśni*, s. 162–171.

⁵³ Por. A. TRONINA, *Zwój Świętymi oraz pokrewne teksty z Qumran*, Kraków – Mogilany 2020 (w druku).

do niezmiennych decyzji Boga⁵⁴. Sekta kładła wielki nacisk na pisma Starego Testamentu, uważane za objawienie planu Bożego. Jednak głębia jego „misterium” wymagała właściwej interpretacji. Bóg udzielił więc Nauczycielowi Sprawiedliwości koniecznego zrozumienia (1QpHab 7,4-5). Qumrańskie *peszery* są właśnie przykładem takiej egzegezy tekstów biblijnych, która wydobywa z ksiąg prorockich Boże „misteria”.

1QH^a 11,23 stara się ukazać sposób, w jaki anielskie „zastępy wiedzy” przekazują ludziom prawdę objawioną. Sekta miała świadomość, że liturgia dawała jej łączność z aniołami. Niewątpliwie łączność taką przyznawano Nauczycielowi i jego następcom w kierowaniu sektą⁵⁵. Możliwe, że uważano go za wizjonera, który otrzymuje objawienie za pośrednictwem aniołów, podobnie jak później św. Jan na wyspie Patmos (Ap 1,1). Treścią tego objawienia w przypadku Nauczyciela musiał być zwłaszcza kalendarz liturgiczny, liczący 364 dni. Był on szczególnie ważny dla wspólnoty z Qumran, która nadawała mu status objawienia⁵⁶.

Aniołowie w relacji do świata przyrody (1QH^a 9,8-15)

Hymn zawarty w kolumnie 9 (dawniej uważano ją za pierwszą kolumnę zwoju) świadczy o zwartej koncepcji świata. Bóg nie tylko stworzył wszystko, ale też przewidział wszystkie uczynki swych stworzeń aż do skończenia świata (9,8-10). Autor rozwija ten temat, skupiając się najpierw na świecie duchowym (9,11-15a). Następnie przechodzi do świata materialnego, przy czym interesuje go szczególnie człowiek w aspekcie jego grzeszności i predestynacji (9,15b-29). Człowiek został stworzony do wielbienia Boga i opowiadania Jego cudów (9,30-33). Miłosierdzie Boże uzdalnia człowieka do pełnienia tych zadań (9,34-37). Hymn kończy się zachętą, aby wszyscy ludzie zdobywali mądrość (9,34-41).

⁵⁴ Por. J. LICHT, *The Doctrine*, s. 8.

⁵⁵ *Pieśni Ofiary Szabatowej* wyrażają pogląd, że aniołowie posługujący w niebiańskiej świątyni mieli też funkcje nauczycielskie, podobnie jak ziemscy kapłani. Teksty nie mówią jednak wprost, że nauczali oni innych aniołów czy także ludzi. Por. P. ZDUN, *Pieśni*, s. 182–186.

⁵⁶ Zob. A. TRONINA, *Księga Jubileuszy, czyli Mała Genesis*, Kraków – Mogilany 2018, s. 109–112.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

Termin „duch” (*ru^ach*) pojawia się trzykrotnie w początkowych wierszach hymnu (9,11-13), przy czym początkowo trudno rozstrzygnąć, czy chodzi o „wiatr” czy o byty duchowe. Oto treść tego fragmentu w przekładzie własnym:

Ty ukształtowałaś wszystkie duchy (*kol ru^ach*)
i określiłaś ich działania, oraz osąd wszystkich ich czynów.
Ty rozpostarłaś niebiosa dla swojej chwały,
i wszystko [...] określiłaś zgodnie z Twoją wolą,
i potężne duchy (*ruchot 'oz*) łącznie z prawami, jaki nimi rządzą,
zanim jeszcze stały się świętymi posłańcami (*mal'ake godsze^ekah*)
i duchami wiecznymi (*ruchot 'olam*) w ich zastępach...

Pierwsza wzmianka o „wszystkich duchach” dotyczy aniołów ogólnie, jako wprowadzenie w dalszy opis elementów natury. Działanie tych duchów zostało zaplanowane przez Boga⁵⁷. Powtórnie słowo „duchy” (w l.mn.) pojawia się w następnym wierszu, gdzie autor ilustruje różne sposoby realizacji Bożego planu. W kontekście zjawisk atmosferycznych zwrot *ruchot 'oz* może oznaczać „potężne wichry”. Wreszcie *ruchot 'olam* to raczej aniołowie, podobnie jak „trwałe wojsko” (*c'ba' 'ad*) w 1QH^a 19,16 i w *Pieśniach Ofiary Szabatowej* (4Q400 1 I 3,15; 4Q403 1 I 29; 4Q405 19,3)⁵⁸.

Według *Księgi Astronomicznej* (1 Hen 72–82) ciała niebieskie są sterowane przez aniołów⁵⁹. Z kolei *Przypowieści Henocha* mówią o aniołach odpowiedzialnych za zjawiska przyrodnicze, takie jak rosa, szron, mgła, gromy i błyskawice⁶⁰. Możliwe więc, że *mal'akim* w 1QH^a 9,13 ma znaczenie „aniołów” bardziej niż „posłańców”.

⁵⁷ S. HOLM-NIELSEN (*Hodayot*, s. 20–21) dowodzi, że słowo *miszpat* (tłumaczone tu jako „osąd”) ma tu znaczenie „ustalonej normy” (por. Pwt 18,3; 1 Sm 2,13; 8,9,11). M. MANSOOR, *The Thanksgiving Hymns*, s. 98n., i A. DUPONT-SOMMER, *The Essene writings from Qumran*, Oxford 1961², s. 202, tłumaczą jako „judgment”, a J. CARMIGNAC (*Les Hymnes*, s. 178) jako „le programme de toutes leurs oeuvres”.

⁵⁸ 1 Hen 15,4 stwierdza, że upadli Czuwający „żyją życiem wiecznym”; por. 1 Hen 14,1; 15,6.

⁵⁹ 1 Hen 79,6; 80,6; 82,9-20. Podobne przekonanie wyraża 1 Hen 20,4.

⁶⁰ 1 Hen 60,17-21; 61,10; 65,8; 66,2; por. Jub 2,2. Podobne idee spotykamy w myśli mezopotamskiej; zob. T. JACOBSEN, *The Treasures of Darkness. A History of Mesopotamian Religion*, New York 1976, s. 5–7.

Trudny zwrot *b^eterem h^ejotam l^emal'ake* mógłby wtedy oznaczać, że Bóg nadał kierunek wiatrom, zanim jeszcze poddał je władzy aniołów⁶¹. Jeśli tak, to mielibyśmy tu ważne stwierdzenie teologiczne: aniołowie mają miejsce w przyrodzie, zgodnie z planem Bożym. Ład został więc najpierw zaprowadzony na niebie, a następnie na ziemi. Zasada ta obejmuje także istoty ludzkie. Porządek w całym kosmosie wskazuje na chwałę Stwórcy (9,9-12). Chociaż aniołowie nie są w tym tekście bezpośrednio związani z ciałami niebieskimi, możliwe jednak, że Nauczyciel sekty sugeruje taką myśl.

Sąd nad aniołami (1QH^a 18,36-38)

Kolumna 18 (dawna 10) zawiera ważny hymn, który zaczyna się w linii 16, a kończy w 19,5. Autor tego hymnu zaczyna od uwielbienia Boga za udzieloną mu mądrość. Złożył on ufność w Bożej prawdzie, a nie w bogactwach (18,16-28). Jego radością jest dar przymierza z Bogiem (18,29-34). Ostatnie wersety tej kolumny podejmują temat sądu Bożego (*miszpat*): „Przeląknęłam się, gdy usłyszałam o Twoich wyrokach na silnych wojowników (*gibbore ko^ach*), i o Twoim procesie przeciwko wojsku Twoich świętych (*c^eba' q^edosz^ekah*) w niebie” (18,36-37).

Pierwsze z tych określeń pochodzi z Ps 103,20 i odnosi się do aniołów. Kontekst jednak wypowiedzi różni się, gdyż psalmista zachęcał aniołów do sławienia Boga, podczas gdy Mistrz Sprawiedliwości wyraża lęk przed sądem. Paralelizm członów każe przypuszczać, że „wojsko Twoich świętych” oznacza tu samych aniołów, a nie członków sekty. Całą tę sekcję hymnu można interpretować na kilka sposobów. Jedni uważają, że Bóg, *wraz* (*'im*) z potężnymi i świętymi aniołami dokona sądu nad całym stworzeniem⁶². Inni widzą w tym określeniu Beliala i jego aniołów, którzy będą sądzeni. Jednak nigdzie w Qumran Belial ze swymi aniołami nie są nazwani „świętymi”. Belial zresztą wymieniany jest odrębnie od swych zwolenników⁶³.

Ostatnia interpretacja widzi we wspomnianych tu aniołach upadłe duchy z *Księgi Czuwających* (1 Hen 1–36). Holm-Nielsen⁶⁴ uważa za dziwne, że ci

⁶¹ Tak M.J. DAVIDSON, *Angels at Qumran*, s. 208.

⁶² Podobną myśl zawiera 1 Hen 1,9: „Oto przychodzi On z miriadą świętych, aby dokonać sądu”.

⁶³ Np. CD 12,2-3; 1QM 1,15; 13,11-12; 14,9-10; 15,13-14; 11QMelch 1,12; por. 1QS 3,21.24.

⁶⁴ S. HOLM-NIELSEN, *Hodayot*, s. 180 przyp. 40.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

aniołowie nazwani są „świętymi”. Przed upadkiem jednak taką nazwę noszą oni w tradycji henochicznej (1 Hen 15,4; por. 106,13). Nie ma więc przeszkód, aby tytuł „święci” odnieść do upadłych aniołów. Takie stanowisko przyjęli Dupont-Sommer⁶⁵ i Carmignac⁶⁶. Delcor jednak zauważa, że użyta tu konstrukcja zdaniowa (*miszpatekah 'im gibbore koach*) jest dziwna; raczej *miszpat* (i *rib*) powinny wystąpić w st.cs. niż z przymikiem⁶⁷.

Należy więc przyjąć, że mowa tu o aniołach towarzyszących Bogu podczas sądu, choć możliwa jest też wzmianka o Czuwających. W takim przypadku jednak konieczne jest wyjaśnienie. Byłby to jeden z nielicznych tekstów sekty, wspominających o upadłych aniołach (por. CD 2,17-21 i 4Q180 1,1-10). Nie można jednak wykluczyć znajomości w Qumran mitu o upadku Czuwających, skoro znaleziono tam fragmenty *Księgi Henocha* i *Jubileuszy*⁶⁸.

Interesujące jest zastosowanie tego mitu w 1QH^a 18,36-38. Podobnie jak w CD 2,17-21 celem musiała być przestroga przed grzechem. Tekst nie mówi o tym wprost, ale tak można go interpretować. Nauczyciel uznaje tu własną zależność od łaski Bożej, udzielonej mu w przymierzu. Mógł więc rozważać, w jakim byłby położeniu nie należąc do przymierza. Jeśli aniołowie zostali potraktowani tak surowo, to czego mógłby się spodziewać grzeszny człowiek? Stąd słowa pełne grozy: „Drży moje serce ze strachu, moje biodra się chwieją, a mój jęk dociera aż do Otchłani i w komnatach Szeolu się błąka” (1QH^a 18,35-36a). Tak właśnie było z Czuwającymi, wtrąconym do straszego więzienia w oczekiwaniu na Sąd (1 Hen 10,12 i 19,1-2).

Słownictwo ostatnich kolumn, odtworzonych z fragmentów

Zgodnie z zapowiedzią, na koniec chcemy przyjrzeć się tytułom aniołów, zawartym w końcowych kolumnach 1QH^a. Chodzi o 14 spośród 66 fragmentów znalezionych w grocie pierwszej. Dzięki żmudnej pracy H. Stegemanna i E. Puecha, udało się zrekonstruować kolumny 23–26 pierwszego Zwoju *Hodajot*. Trzy dalsze fragmenty Stegemann przyporządkował kol. 27 i 28,

⁶⁵ A. DUPONT-SOMMER, *Essene Writings*, s. 236 przyp. 1.

⁶⁶ J. CARMIGNAC, *Les Hymnes*, s. 253 n. 29.

⁶⁷ M. DELCOR, *Les hymnes*, s. 232.

⁶⁸ Apokryf ten mówi o upadku i ukaraniu Czuwających (Jub 4,15; 5,1-2.6.10-11).

choć jest to rekonstrukcja hipotetyczna⁶⁹. Nie będziemy się nią zajmować, ponieważ żaden z tych trzech fragmentów nie wspomina o aniołach.

Kolumna 23 została uzupełniona dwoma fragmentami (57 i 2). Ten drugi okazał się zawierać dolną część kolumny (oznaczonej wcześniej jako kol. XVIII). Właśnie w tej drugiej części (23,23.30) pojawiają się dwa paralelne określenia aniołów: „synowie Boży” (*b^ene ’elim*) oraz „synowie niebios” (*b^ene szama’im*). Obydwa tytuły omówiliśmy już wcześniej (11,23). Reguła Zrzeszenia (1QS 11,8) wyjaśnia, że wspólnota sekty wraz z aniołami tworzy wspólnie świątynię kosmiczną. Liturgia ziemską łączy się z niebiańską, sprawowaną przez zastępy aniołów przed obliczem Pana (23,34).

W kol. 24, złożonej z czterech zachowanych fragmentów (50+9+45+6), nie da się wyodrębnić poszczególnych jednostek literackich. Tematem początkowych wersów jest sąd ostateczny (*miszpat*), jakiego Bóg dokona nad aniołami. Pojawiają się tu różne ich określenia, częściowo znane już z wcześniejszych hymnów. Mocno uszkodzony tekst (24,6-10) należy czytać w świetle paralelnego fragmentu 13,38. Tam jednak autor skarżył się na swoje uwięzienie przez przesładowców, tu natomiast zdaje się mówić o karze, jakiej będą podlegać zbuntowani aniołowie. Jeśli takie odczytanie uszkodzonego tekstu jest słuszne, byłby to kolejny dowód wykorzystania tradycji henochicznej o buncie Czuwających (jak w 1QH^a 18,36-38). Możliwe jednak, że mowa tu o sądzie nad człowiekiem (Adam?), którego Bóg „związał do czasu swego upodobania” (24,13).

Również następna kolumna wspomina o sądzie, który obejmie zarówno „zastępy niebios” (por. 11,33), jak i „mieszkańców ziemi” (25,13n). Kolejny wers hymnu zawiera ważną myśl o powszechności Bożego sądu: „Także na podziemny Szeol wydasz wyrok, i z mieszkańcami ciemności będziesz wiódł spór” (25,14n). Dalsze słowa mogą już należeć do innego hymnu, podejmują jednak ten sam temat sądu, który obejmie „[zgromadzenie] synów niebios i krąg świętych” (25,26). To drugie określenie aniołów (*q^edoszim*) pojawi się jeszcze raz w zakończeniu hymnu (25,32). Tym razem autor wyznaje, że będzie opowiadał wielkość i cuda Boga „we wspólnocie świętych”.

Wreszcie ostatnia z czytelnych kolumn *Zwoju Hymnów*, złożona z pięciu fragmentów, zawiera „pieśń Maskila”. Tym tytułem obdarzano osoby odpowiedzialne za formację duchową członków sekty. Dwukrotnie (26,5.7) wyraża on przekonanie, że „wraz z istotami niebiańskimi” (*’im ’elim*) uczestniczy w Boskiej liturgii. Następnie zwraca się do uczestników zgromadzenia ze słowami zachęty:

⁶⁹ Zob. P. DEC, *Zwój Hymnów Dziękczynnych*, s. 40.

Nauka o aniołach w Zwoju Hymnów z Qumran (1QH^a)

Radujcie się [we wspólnocie Boga, krzycząc radośnie w namiotach zba-
wienia; wysławiajcie (Go) w świętym miejscu! Wywyższajcie [razem
z wiecznym wojskiem, wyznajcie wielkość naszego Boga i cześć naszego
Króla] (26,10–11)⁷⁰.

Rozpoznajemy tu nazwy aniołów, występujące już w *Hymnach* Nauczyciela.

To samo odnosi się do końcowych linii tej kolumny. Autor sławi tu Boga
za to, że „pozwała mu górować na wysokości, razem z [mieszkańcami nieba we
wspólnym zgromadzeniu]” (26,28)⁷¹. Ostatnia wzmianka o aniołach pojawia
się w pytaniu retorycznym, które zestawia nędzny stan człowieka z godnością,
jakiej udziela mu w liturgii „wspólnota synów niebios” (26,36)⁷².

Podsumowanie

Powyższy przegląd treści *Zwoju Hymnów* z pierwszej groty (1QH^a) umo-
żliwia sformułowanie pewnych wniosków końcowych. Okazuje się, że Nauczyciel
Sprawiedliwości dużą rolę w swym nauczaniu przypisywał aniołom jako
wysłannikom Boga. Chociaż sam termin „anioł” (*mal'ak*) pojawia się rzadko
w *Hymnach* (1QH^a 14,16; 24,8.11), to jednak samą rzeczywistość istot pośred-
niczących między Bogiem a człowiekiem wyrażają również inne pojęcia. Należy
do nich zwłaszcza termin *melic*, „posłaniec, pośrednik” (1QH^a 10,15.16;
12,8.10; 14,16.22; 23,12.26; 26,34). Określenie to ma pochodzenie biblijne
i pojawia się tam w znaczeniu „istoty niebieskiej” (Hi 33,23). Jeszcze częściej
spotykamy w *Hymnach* nazwę własną wodza zbuntowanych aniołów Beliala
(1QH^a 10,18.24; 11,29.30.33; 12,11.14; 13,28.41; 14,24; 15,6). Termin ten
miał w Biblii znaczenie ogólne („bezużyteczność, złość”), przyjmując w Qum-
ran sens uosobionej mocy zła, walczącej z Księciem światła, Michałem. Sprzy-
mierzeńcy Beliala tworzą jego wojsko, nazywane też „zgromadzeniem” (*‘edat*).

Zrzeszenie (*jachad*) członków sekty daje natomiast udział we wspólnocie
aniołów w niebie. Noszą oni jako wspólnota różne nazwy: „wojsko świętych”,
„synowie nieba” czy też „duchy wiedzy”. W hierarchii anielskiej poczesne

⁷⁰ Tekst uzupełniony na podstawie starszego rękopisu z groty czwartej (4Q427 frg.7).

⁷¹ Por. 7,18; 4Q181 1 II 3-4; 4QM^a 24,4. Uzupełnienia na podstawie tekstów z groty czwartej.

⁷² Por. 11,23;23,30; 25,25; 1QS 4,22; 11,8; 4Q416 1,12.

Antoni Tronina

miejsce zajmują „aniołowie Oblicza” (1QH^a 14,16), znani z *Księgi Jubileuszy*, oraz „cudowni Wojownicy” (1QH^a 13,23). Pierwsze z tych określeń mówi o służebnej roli aniołów względem Boga, drugie zaś akcentuje ich pomoc ludziom przymierza w ostatecznej walce z mocami wroga.

Hymny Dziękczynne mocno podkreślają władzę Boga nad aniołami, którzy mają udział w Jego chwale (*kabod*). Stąd nowy tytuł aniołów (*nikbadim*), potwierdzony ostatnio w Pieśniach Ofiary Szabatowej. „Zastępy wiedzy” (1QH^a 21,9) to inne określenie aniołów, które wskazuje na wielkie znaczenie „wiedzy” objawionej w doktrynie sekty. Nauczyciel Sprawiedliwości przypisywał więc sobie otrzymanie objawienia Bożego za pośrednictwem aniołów. Krótki hymn w końcowej części zbioru Nauczyciela (1QH^a 18,36-38) zawiera wreszcie ważną aluzję do sądu nad aniołami. Motyw sądu nad upadłymi aniołami był szeroko znany w tradycji henochicznej (1 Hen 1–36). Wynika stąd, że Nauczyciel mógł się powołać na tę tradycję, aby w ten sposób podkreślić własny lęk przed Sądem Ostatecznym.

* * *

Na koniec wyrażam radość, że artykuł ten stanowi część Księgi Pamiątkowej ku uczczeniu ks. prof. Henryka Witczyka. Jubilat w centrum swej pracy naukowej i duszpasterskiej zawsze stawiał tematykę teologii biblijnej. Niech ten skromny przyczynek będzie znakiem mojej wdzięczności i szacunku dla wieloletniego Dyrektora Instytutu Nauk Biblijnych KUL i niestrudzonego Promotora Dzieła Biblijnego w Polsce.

ks. Antoni Tronina